

Леонов Борис Дмитрович – старший консультант Штабу Антитерористичного центру при СБ України, кандидат юридичних наук

Особливості детермінації терористичної злочинності

У статті висвітлюються особливості детермінації терористичної злочинності.

Ключові слова: тероризм, терористична злочинність, детермінація.

Постановка проблеми. Детермінація злочинності є центральною проблемою кримінології, від правильного розв'язання якої залежить наукове обґрунтування рекомендацій щодо запобігання злочинності.

Проблема терористичної злочинності має як важливе тематичне значення, так і не меш важливий прикладний аспект, оскільки без вивчення зумовленості досліджуваного явища не можна на дійсно науковому ґрунті вивчити шляхи запобігання злочинної діяльності. Тому існує нагальна потреба виявлення особливостей детермінації терористичної злочинності в сучасних умовах, що дозволить як прогнозувати можливу тактику та стратегію терористичної боротьби, так і запропонувати ефективну модель протидії тероризму. Ефективність і результативність запобіжного впливу залежить від предметного його спрямування щодо конкретних обумовлюючих процесів, явищ, умов тощо.

Кримінологією накопичено багатий досвід дослідження причинності конкретних злочинів, злочинності в цілому й окремих її видів. Деякі питання залишаються дискусійними, що об'єктивно викликано надзвичайною складністю самого соціального феномену злочинності.

Метою цієї статті є висвітлення за допомогою багатофакторного підходу особливостей детермінації терористичної злочинності. До завдань цієї статті не входить аналіз класифікації всіх детермінантів терористичної злочинності. Зазначимо лише, що ми поділяємо точку зору, згідно з якою всі детермінанти отримують назву “фактори” злочинності [1, с. 57–89]. Такий підхід не змінює термінологічного значення причинності як головного елементу спричинення, не обмежує детермінацію лише поняттями причина та умова, а, крім того, враховує

залежність злочинності від інших зв'язків (корелятивних, системно-структурних, зв'язків стану тощо).

Зрозуміло, що присвоєння всім детермінантам, незалежно від функціональної ролі та значення в процесі детермінації, найменування “фактор” є дещо умовним, оскільки це не повною мірою сприяє визначенню місця кожного з них у системі детермінації. У такому вигляді вони виявляються не тільки як соціальні причини та умови злочинності, а на рівні ще вищого абстрактного уявлення – як соціальні передумови не лише злочинності, а й інших негативних соціальних явищ, окремим різновидом яких є злочинність.

Виклад основних положень. На сьогоднішній день не існує повної, цілісної системи, класифікації факторів виникнення та розвитку міжнародної організованої злочинності та її різновидів, зокрема, тероризму.

Тероризм, як явище, що має складну природу, виникає й одержує розвиток у силу багатьох факторів, таких як: геокультурно-політичні, соціально-економічні, релігійні, психологічні. Ці фактори, безумовно, не вичерпують усього різноманіття, що впливає на генезис і ескалацію даного соціального явища, але створюють контур тієї соціокультурної матриці, в якій фіксується і сегментується найбільш істотно в тероризмі [2, с. 36]. Наведене обумовило припущення про те, що криміногенний зміст суспільної свідомості, що спричинює організовану злочинність загалом і тероризм зокрема, стає більш виразним, небезпечним й таким, що глобалізується, зі зростаючим злочинним потенціалом.

Кримінологія розрізняє однофакторний і багатофакторний підходи в оцінці міжнародної злочинності, зокрема тероризму. При однофакторному підході злочинна поведінка пов'язувалася з якимось одним фактором (аномія Е. Дюркейма), і саме тому між ними виявилися статистичні та інші залежності. Спроби одномірного тлумачення тероризму, наприклад, як наслідку бідності або як прояв агресивності певних радикалізованих груп, навряд чи можна визнати плідними. Слід погодитись з думкою В. Ф. Антипенка, який обґрунтовано вважає, що виділення одного фактору, навіть складного і важливого, як причинного не пояснює походження злочинності в різних умовах, особливо в міжнародному житті. Таке виділення припустиме лише як окремий методичний прийом, але не більше [3, с. 135].

Більш поширеним є багатофакторний підхід до вивчення злочинності. Одним із перших застосував багатофакторний підхід у вивченні злочинності англійський дослідник С. Берт, який на підставі емпіричних досліджень зробив пояснення злочинної поведінки малолітніх впливом багатьох факторів різної природи (біологічних і соціальних). Заслугу цього дослідника вбачають у тому, що розглядувані ним фактори оцінюються не окремо, а в сукупності, що утворює тим самим єдиний

комплекс причин злочинної поведінки [4, с. 91]. Недоліком цієї теорії вважали відсутність диференціації факторів залежно від їх впливу на злочинність. Крім цього, до хиб такого підходу відносили й те, що в його межах не розкривається складний механізм взаємозв'язку і взаємовпливу тих чи інших факторів. Інші прихильники багатофакторного підходу намагалися виправити цей недолік, використовуючи у т. ч. аргументи відомого англійського філософа Д. С. Міля, який зробив істотний внесок у розробку концепції причинності людської поведінки. На його думку, причина є сумою всіх умов (позитивних і негативних) взятих разом, сукупність явищ будь-якого роду, наявність яких незмінно супроводжується наслідком [5, с. 230]. Д. С. Міль, відзначаючи особливість причинових зв'язків на індивідуальному і загальносоціальному рівнях, водночас, вважав, що між усіма соціальними явищами існує тісний взаємозв'язок, і тому не можна ізольовано вивчати одну сторону суспільного життя, незалежно від інших явищ і процесів [6, с. 289–290]. Це обумовлювало потребу застосування комплексного підходу до вивчення процесів соціальної детермінації злочинної поведінки.

Згодом багатофакторний підхід отримав подальший розвиток і більш міцну філософську основу. Одним із перших, хто підтримав цей метод, був Енріко Феррі, а пізніше цей підхід підтримали й розвинули Уільям Хілі та Сіріл Берг.

Цікавою є розроблена Кетле теорія факторів, згідно з якою всі явища в суспільстві взаємопов'язані (соціальне середовище, сімейні відносини, релігія, професійні обов'язки тощо). З її появою усталеною серед кримінологів стала думка про чисельність і різноманітність причин злочинності, що потребує комплексного вивчення.

Отже, факторний аналіз більшою мірою набуває поширення наприкінці ХХ століття, тобто після того, коли представники різних наук почали відмовлятися від самого поняття “причина” як недостатньо коректного, надаючи при цьому перевагу факторам, кореляційним залежностям, які можуть бути емпірично встановлені.

Відзначаючи плідність багатофакторного підходу, не можна не зазначити, що він ускладнюється наявністю великого конгломерату світових культур і зразків поведінки, що продукують різні критерії у сфері моралі й права, інших суспільних явищ, які спричинюються та обумовлюються не однією, а багатьма причинами та умовами різного характеру, серед яких виділяються детермінанти економічного, матеріального, етнічного, духовного, міжнародного та іншого характеру [3, с. 135]. Кожен з них має свій ланцюг причинності та обумовлення, а інколи одночасно є елементом різних ланок і комплексів. Але відповідно до злочинності, злочинної поведінки ці елементи відіграють функцію не причини (вони безпосередньо не породжують злочинність або злочинну дію), а умови,

яка сприяє злочинності, вчиненню злочину через обумовлення їх причин. У свою чергу, ці умови сприяння злочинності мають свої причини. Це, як правило, соціально-економічні, соціально-культурні, соціально-політичні й міжнародні процеси та явища більш високого рівня, які мають назву – соціальні передумови. Між ними і злочинністю існує кілька рівнів, ланок детермінації та причинності, але у детермінаційному та, певною мірою, причинному комплексі, що обумовлюють злочинність, вони, безпосередньо перебувають. До них можна віднести помилки та інші недоліки економічного і соціального розвитку, суспільно-політичних та економічних трансформацій, управління суспільством, у тому числі організаційно-управлінських, адміністративних та інших реформ. Крім цього, головним недоліком багатофакторного підходу вважають відсутність уніфікованої послідовної систематизації причин. Чим далі йде наука, тим більше пропонується факторів, які породжують злочинність [7, с. 283].

Отже, логічним видається висновок, що з міркувань умовного відмежування понять “причин” та “умов”, тобто неможливості досить чітко обґрунтувати відмінності цих термінів, коли одна і та ж обставина або одне і те ж явище у взаємодії з одними факторами може виступати як причина, а з іншими – як умова, в результаті чого виникає циклічний процес безперервної взаємодії та перетворення [7, с. 285]. Тому детермінацію злочинів необхідно уявляти ширше, оскільки причини та умови є елементами єдиної системи детермінант, що породжують конкретний прояв поведінки.

Під час пошуку факторів, що впливають на структуру, динаміку різноманітних проявів девіантності, важливо виокремити найбільш суттєві з них, тобто вирішити завдання багатофакторної моделі девіантності [8, с. 26].

Найбільш загальною класифікацією факторів терористичної злочинності виступає їх розподіл на причини, умови й інші детермінанти, зокрема такі, як мотивація, криміногенна ситуація і т. ін., які відрізняються між собою за характером механізму впливу (глибиною впливу) на детермінацію терористичної злочинності.

Наближеною до цього є й інша класифікація факторів злочинності, що передбачає розподіл усіх факторів на об’єктивні, об’єктивно-суб’єктивні та суб’єктивні. Так, якщо об’єктивними факторами у загальному вигляді виступають певні соціальні протиріччя у площині стану економіки, соціального устрою тощо, то суб’єктивні фактори, якими можуть бути як причини, так і умови, створюються діяльністю людини. Значення наведеної класифікації факторів терористичної злочинності виявляється у диференційованому доборі засобів профілактики та протидії виникненню й розвитку причин і умов цієї злочинності.

У кримінологічних джерелах розрізняють кілька рівнів проявів криміногенних факторів, які необхідно вивчати для розуміння механізму детермінації злочинної поведінки. До таких рівнів відносять: 1) соціальне середовище у цілому – макросередовище; 2) безпосередні фактори формування особистості мікросередовище; 3) сама особистість, яка взаємодіє з конкретною життєвою ситуацією. Таке трактування причин злочинної поведінки не нове. Воно з'явилося ще на початку ХХ ст. у психологів, які заперечували повну “свободу волі” людини у виборі поведінки, вказували на її залежність від тієї ситуації, в якій вона реалізується, у формі взаємодії з останньою [9, с. 213].

В. М. Кудрявцев пропонував досліджувати злочинність на загально-соціальному, груповому та індивідуальному рівнях [10, с. 9–11]. Такої ж думки дотримуються О. М. Джужа, Є. М. Моїсєєв, В. В. Василевич [11], Н. Ф. Кузнєцова, Г. М. Міньковський [12, с. 160–162], А. І. Долгова [13, с. 14–17].

Існують й інші підходи до класифікації детермінантів злочинності. Так, за рівнем їх функціонування вони можуть поділятися на детермінанти вищого рівня, які детермінують злочинність взагалі. Наступний рівень – це системи детермінантів злочинних проявів певного виду, що об'єднуються у видовий різновид за спільними ознаками, скажімо, мотиву чи способу вчинення злочину, суб'єктів злочинних діянь, сфери вчинення останніх. Нижчий рівень системи детермінації злочинності – це детермінанти окремого злочинного прояву, які мають індивідуальну належність саме до нього. Отже, детермінанти злочинності трьох рівнів охоплюються єдиною системою її детермінації, між ними існують взаємозв'язки та взаємовпливи за філософською закономірністю співвідношення загального, особливого та одиничного [9, с. 216–217].

Згідно з названою підставою поділу детермінантів злочинності, потрібно, передусім, вирізнити детермінанти, властиві саме терористичній злочинності, тобто безпосередньої ланки детермінації конкретних злочинних проявів. Зрозуміло, що чітко виокремити причину тероризму і причини злочинності взагалі дуже складно, але все ж таки наблизитися до більш-менш логічної схеми згрупування таких чинників вбачається можливим.

Вважаємо, що, з одного боку, наявність і динаміка тероризму зумовлюються причинами загальними, а, з іншого, – існування й відтворення причин терористичної злочинності пояснюється низкою причин, специфічних за своєю природою.

З урахуванням визначення основних підходів дослідження детермінантів злочинності, серед багатьох факторів, що впливають на терористичну злочинність і зумовлюють специфічність її детермінації, необхідно виокремити, а значить ретельно проаналізувати, насамперед

ті, що пов'язані: 1) криміногенною детермінацією тероризму як соціально-правового явища; 2) детермінацією формування й розвитку окремих видів терористичної діяльності; 3) детермінацією формування й розвитку індивідуальних форм участі в терористичній діяльності. Зазначені фактори відрізняються між собою за змістом, рівнем та силою детермінуючого впливу.

Перш ніж перейти до розгляду специфічних детермінант тероризму, зазначимо, що серед детермінант, пов'язаних із загальними причинами злочинності, найчастіше за все вказуються несприятливі соціально-економічні обставини в країні, загострення політичної боротьби чи міжнаціональних конфліктів, особливості сімейного виховання, вплив найближчого оточення, засобів масової інформації, конкретні життєві ситуації, які формують людину з її системою установок та особливостями характеру, отже, ті, що виступають чинниками будь-якого умисного політичного злочину, в т. ч. терористичного. Щодо них треба зауважити, що в детермінаційному комплексі найчастіше виявляються внаслідок різкого соціального розшарування населення, погіршення матеріального і побутового становища його більшої частини.

Серед специфічних детермінант тероризму майже чи не найвагомішими є ті, що пов'язані криміногенною детермінацією тероризму як соціально-правового явища. Це, насамперед, детермінанти соціально-економічного, ідеологічного, політичного, геополітичного, релігійного, соціально-психологічного змісту, що обумовлюють тероризм. Аналіз детермінант цієї групи відмітив низку негативних тенденцій, що посилювали або загострювали дію криміногенних факторів.

Стан і тенденції розвитку соціокультурної та морально-психологічної сфери і належних до неї детермінант, у тому числі криміногенного змісту, значною мірою залежить від пануючих у суспільстві етичних цінностей і потреб, головних домінант суспільної свідомості. У суспільній свідомості останнім часом відмічається глибокий дефіцит суспільно доцільних етичних цінностей, орієнтацій, потреб, у зв'язку з чим соціокультурна, морально-психологічні сфери та суспільна свідомість в цілому переважані тягарем нерівності можливостей освітнього, культурного, професійного розвитку, неспроможності значної частини населення, насамперед молоді, задовольнити елементарні потреби всебічного особистого зростання та удосконалення. У суспільній свідомості превалюють кримінально-психологічні стереотипи щодо можливості здійснення підприємницької діяльності за рахунок аморальних, протиправних і навіть злочинних вчинків. Прихильність останніх особливо проявляється, коли йдеться про перерозподіл багатства, здобутого незаконним або нечесним способом, про допустимість нехтування законом, застосування сили, злочинного замовлення, особливо за великі

гроші, про можливість хабарництва у взаємовідносинах [9, с. 230]. Зазначене посилюється впливом кримінальної субкультури, яка формує позитивне ставлення та стимулює прихильність до злочинного світу на тлі інформаційного, морального і фізичного терору. Криміногенний потенціал детермінантів, що продукують тероризм, загострюється на тлі негативних фонових явищ (контрабанда зброї, наркотизм, торгівля людьми і людськими органами, піратство, злочини на сексуальному ґрунті та ін.).

Відповідний вплив (і далеко не маловажний) на детермінаційний комплекс тероризму справляють негативні процеси, які стають наслідком глобалізації. Підтверджується тенденція, згідно з якою глобалізація, поряд із своїм позитивним впливом, може порушити національні системи забезпечення основних прав людини, протидії та обмеження бідності, безробіття, злочинності, корупції, наркоманії, неконтрольованої міграції, СНІДу. Глобалізація соціальних та економічних проблем і детермінантів злочинності вже породила поширення та інтегрованість організованої злочинності.

Головним негативним аспектом глобалізації є зростання життєвого рівня досить незначної частини населення Земної кулі у країнах так званого “золотого мільярду”. Розрив у доходах та життєвому рівні між багатією та бідною частинами населення планети досяг критичної межі й продовжує збільшуватися. Наслідком такого стану справ є міграція з країн “периферії” молодиків, їх подальша маргіналізація, що стає ще одним фактором поширення та посилення тероризму [14].

Неможливо не зробити висновки відносно того, що причиною такого суттєвого розриву в доходах і соціально незахищеністю населення різних країн є несправедливі умови отримання прибутків від добування та використання власних національних природних ресурсів більшістю народів світу. За допомогою економічної або військової агресії розвинуті держави стають власниками або повними розпорядниками сировинних та енергетичних ресурсів слабо розвинутих країн третього світу, позбавляючи їх навіть теоретичної можливості наблизитися до свого рівня.

Як бачимо, наведені детермінанти криміногенного змісту є продовженням соціальних суперечностей у суспільстві, які в умовах глобалізації сприяють поширенню та інтегрованості організованої злочинної діяльності, перетворюючи її частини, зокрема тероризм, у транснаціональну злочинну діяльність, розширюючи його соціальну базу, до якої залучаються деякі прошарки населення, а часто – цілі народи, нації. Фактична нерівність соціально-економічного статусу членів суспільства виступає чи не найголовнішою причиною таких протиріч. В цьому контексті доцільно відзначити позицію В. Антипенка, на думку якого

основні причини тероризму доцільно шукати в економічній, історико-культурній та психофізичній сферах. До останніх відносяться: зростаюча різниця в економічному розвитку держав і націй, яка утворилася внаслідок насильницького розподілу і використання ресурсів, що призводить також і до соціальної несправедливості на всіх рівнях розвитку суспільства; чисельні вузли міжцивілізаційних протиріч, які історично склалися та утворюють умови для дискримінації певних груп людей за національними, релігійними, етнотериторіальними та іншими подібними ознаками; людська деструктивність, що виявляється у психофізичній сфері особистості чи групи особистостей [15, с. 6].

За результатами обговорення детермінантів криміногенного змісту зосередимось тепер на чинниках, що штовхають різні соціальні групи до терористичної діяльності певних видів. Чинники соціального та економічного приниження не є достатніми причинами терористичної діяльності. Об'єднання людей у певні групи є результатом якогось іншого чинника, яким є оточення, в якому народжуються та зростають люди. Перебуваючи в усталеному колі рідних і близьких людей, вони всмоктують притаманні цьому колу релігійні та культурні цінності, які й формують їхню ідентичність. Залежно від обставин ця ідентичність буде релігійною, етнічною, культурною, мовною або просто племінною чи сімейною, що проявляється у звичках, традиціях, особливих смаках щодо їжі, одягу, музики. На відміну від індивідуальної ідентичності, колективна ідентичність є незмінною, яка неминуче несе "відбиток спільноти". Для цього потрібна організація, спроможна надати невдоволенню окремих верств суспільства стратегічне і тактичне спрямування. Психологія терористичної групи стає міцним механізмом духовної, ціннісної поведінкової стереотипізації, а потреба належності до групи сприяє процесам особистісної ідентифікації [16].

У. Бруггеман виділяє три основні категорії груп: політичні терористичні групи; етнічні терористичні групи, релігійні терористичні групи. В основу класифікації цим автором покладено особливості культури, особистого та колективного досвіду їх членів. Не дивлячись на значимість психологічних факторів, вплив інших факторів (культурних, економічних, тощо) здатний викликати істотні зміни в орієнтаціях, цінностях, видах діяльності та психологічній орієнтації терористичних груп. На думку У. Бруггемана, життєвий цикл більшості терористичних організацій складає менше одного року, а тому, враховуючий цей факт, можна з великою долею вірогідності припустити, що психологія терористичних організацій є нестабільною й такою, що зазнаватиме змін під впливом зовнішніх факторів [17, с. 153–169].

Детермінанти окремих видів терористичної діяльності формуються з урахуванням: 1) недоліків у діяльності державних органів (над-

мірна реакція уряду); 2) колективних (групових) інтересів; 3) вартості затрат участі в терористичній діяльності.

На особистісному рівні детермінанти тероризму проявляються через формування обстановки агресії, нетерпимості й страху перед “чужими”. Це, на думку Л. М. Дробижева та Е. А. Паїна, пояснюється зниженням соціального статусу конкретної особи [18, с. 41]. Цьому сприяють аспекти індивідуального відчуження, серед яких виділяються: 1) соціальна ізоляція; неприйняття оточуючим соціальним середовищем; 2) безсилля, переживання своєї нездатності скеровувати події і контролювати їх, що хворобливо сприймається на рівні мікрогруп і повсякденного життя; 3) відсутність смислу, відчуття незрозумілості, неосязності громадських і особистих справ, особливо інших людей, мотивів їх поступків, намірів, 4) нормативна дезорієнтація, необхідність звертання до заборонених засобів для досягнення своїх цілей, а також нерозуміння важливості й необхідності додержання чинних норм і стандартів, культурне відсторонення, заперечення прийнятних у групі цінностей, самовідсторонення, відмова від участі у громадських діях, які слугують показником певної соціальної (групової) належності [19, с. 28]. Кожен із названих аспектів може мати кримінологічне забарвлення, але це не означає, що вони невідворотні й фатальні. Ці чинники мають важливе значення й для аналізу детермінантів індивідуальної терористичної діяльності.

На думку Ю. М. Антоняна, для прогресу кримінології необхідно інтенсивно розвивати дослідження на соціологічному і психологічному рівнях, але дослідження на індивідуальному рівні, залежно від цілей роботи й інших важливих обставин, може бути не менш продуктивним. Ю. М. Антонян вважає, що особа вчиняє злочин у разі: 1) відчуття тривожності внаслідок свого становища у світі, до якого вона не завжди добре адаптована; 2) незнання самого себе та сил, що дримають у ній; 3) страху агресії з боку оточуючого світу та пов’язаної з цим нездатності захистити своїх соціальних і біологічних інтересів, переживання страху смерті [19, с. 116]. Названі переживання можуть бути породжені як соціальними, так і біологічними чинниками. Але жодна з рис особистості, у т. ч. психологічного характеру, сама по собі не може розглядатися як криміногенна. Такою вона стає у разі поєднання окремих особистісних рис, але навіть за наявності такого поєднання вона не завжди фатально спричиняє злочинну поведінку, хоча й суттєво підвищує її ризик (наприклад, імпульсивність і параноальність за високого рівня агресії). Якщо ж природжена ідентичність є частиною процесу соціалізації індивіда найчастіше на підсвідомому рівні, то є риси, яких людина набуває в процесі адаптації впродовж свого життя.

До останніх належать ті, що притаманні групі, яка оточує індивіда, – це може бути релігійний культ або навіть осучаснена інша ідентичність.

Висновки. Дослідження факторів детермінації терористичної злочинності дозволяє зробити декілька висновків:

1. Із позиції системного підходу до проблем детермінації терористичної злочинності вбачається доцільним приєднатися до поширеного в кримінологічній науці багатофакторного підходу, згідно з яким терористична злочинність постає як результат впливу складної багатопланової детермінації. Комплекс пов'язаних між собою геополітичних, гео економічних, міжнародних, соціологічних, культурних та інших факторів і породжує тероризм як суспільно небезпечне явище. Враховуючи, що тероризм характеризується деструктивною спрямованістю при розгляді детермінації терористичної злочинності варто враховувати співвідношення індивідуальних і соціальних факторів, що визначають злочинну поведінку.

2. Детермінанти є загальними і для злочинності, і для тероризму. Серед загальних детермінант необхідно виділити несприятливі соціально-економічні обставини в країні, соціальну несправедливість у розподілі в доходах від добування та використання власних національних природних ресурсів, соціальну незахищеність населення, загострення політичної боротьби чи соціальних конфліктів, кризу соціальної культури, особливості сімейного виховання, вплив найближчого оточення, засобів масової інформації, конкретні життєві ситуації, які формують людину з її системною установкою та особливостями характеру. В детермінаційному комплексі тероризму найчастіше вони виявляються у соціальних конфліктах, що призводить до створення небезпеки для людей.

3. Серед багатьох факторів, що впливають на терористичну злочинність і зумовлюють специфічність її детермінації, необхідно виокремити групи чинників, що пов'язані з: 1) криміногенною детермінацією тероризму як соціально-правового явища; 2) процесами формування й розвитку окремих видів терористичної діяльності; 3) процесами формування й розвитку індивідуальних форм участі в терористичній діяльності. Серед першої групи специфічних детермінант виділяються: а) занепад соціально-культурних і морально-психологічних цінностей; б) негативні процеси, що є наслідками глобалізації; в) створення атмосфери страху, залякування у суспільстві; г) наростання політичної й економічної гегемонії, а також тоталітаризму в практиці міжнародних відносин; д) міграційні процеси до розвинутих країн із країн, що розвиваються; е) зростання націоналізму і релігійного екстремізму; ж) поширення засобами масової інформації ідей і поглядів, що ведуть до зростання насильства, нерівності й нетерпимості, навіювання населенню міфів про весільність і всюдозволеність терористів та ін. Серед

другої групи чинників не можна не зазначити про: а) недоліки в діяльності державних органів (надмірна реакція уряду); б) колективні (групові) інтереси; в) вартість затрат участі в терористичній діяльності. Серед третьої групи чинників відчутно впливають на залучення особи до терористичної діяльності: а) її ізоляція від суспільства і знаходження певний час у специфічному середовищі злочинців; б) поширення кримінального досвіду; в) закріплення психологічної занедбаності; г) чинники “образи” на заможну частину суспільства. Зазначені чинники відрізняються між собою за змістом, рівнем і силою детермінуючого впливу.

4. Вивчення природи детермінації терористичної злочинності з виокремленням специфічних факторів дає можливість: 1) врахувати детермінанти тероризму під час створення цілісної системи запобігання тероризму, поступово намагаючись усунути з життя ті чинники, що сприяють цьому негативному явищу; 2) вирізнити спільні соціальні суперечності, які властиві тероризму та іншим формам соціальних конфліктів; 3) залучення додаткових зусиль з освоєння міжнародних сфер наукових знань.

Список використаних джерел

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник для студентів юрид. спеціальностей вищ. навч. закладів / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодед ; [За ред. І. М. Даньшина]. – Х. : Право, 2003. – 352 с.
2. Современный терроризм : учеб. пособие для высшей школы // Под общей ред. проф. Горлача Н. И., проф. Требина М. П. – Х. : Тимченко, 2006. – 492 с.
3. Антипенко В. Ф. Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму : монографія / В. Ф. Антипенко. – Одеса, “Фенікс”. 2001. – 320 с.
4. Ведерникова О. Н. Теория и практика борьбы с преступностью (Британская криминологическая модель) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Ольга Николаевна Ведерникова. – М., 2001. – 405 с.
5. Милль Д. С. Система логики / Д. С. Милль // Человек: Мыслители прошлого и настоящего о жизни, смерти и бессмертии. – М. : XX век, 1995. – С. 228–236.
6. Адам Смит. Беккария и Бентам. Джон Милль. Ротшильды: Биографическое повествование / Сост., общ. ред. Н. Ф. Болдырева. – Челябинск, 1998. – С. 289–290.
7. Майстренко М. М. Факторний аналіз злочинів, причини та умови злочинів: основний зміст понять, та їх співвідношення / М. М. Майстренко // Наук. вісник Львів. держ. ун-ту внутр. справ. – 2009. – № 3. – С. 278–285.
8. Криминология – XX век / под ред. В. Н. Бурлакова, В. П. Сальникова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2000. – 554 с.
9. Закалюк А. П. Курс сучасної кримінології: теорія і практика : [у 3 кн.] / А. П. Закалюк. – К. : Видавничий Дім “Ін Юре”, 2007. – Кн.1 – 424 с.
10. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования : учеб. пособие / В. Н. Кудрявцев. – М. : ФОРУМ-ИНФРА-М, 1998. – 216 с.

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

---

11. Джужа О. М. Кримінологія: альбом схем (загальна і особлива частини) : навч. посіб. / О. М. Джужа, Є. М. Моїсєєв, В. В. Василевич ; [під заг. ред. О. М. Джужі]. – К. : НАВС України, 1999. – 94 с.

12. Кримінологія : учебник / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. – М. : БЕК, 1998. – 556 с.

13. Причины отдельных видов преступлений и проблемы борьбы с ними : сб. науч. тр. / отв. ред. А. И. Долгова. – М. : Прогресс, 1989. – 217 с.

14. J. V. Wolf Fear: A survey of Terrorist / J. V. Wolf. – N. Y., 1987. – 342 p.

15. Антипенко В. Ф. Сучасний тероризм стан шляхи його запобігання в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Володимир Федорович Антипенко. – К., 1999. – 16 с.

16. Любарский Е. С. Терроризм в условиях глобализирующего мира: методологический аспект : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.01 / Евгений Сергеевич Любарский. – М., 2010. – 21 с.

17. Bruggeman W. Countering Threat of Terrorism in the EU in a Broader Organized Crime Perspective / Bruggeman W. // Legal Instruments in the Fight Against International Terrorism: A Transatlantic Dialogue / C. Fijnaut, J. Wouters, and F. Naert Eds. Leiden. – Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2004. – P. 153–169.

18. Дробижева Л. М. Социальные предпосылки распространения экстремизма и терроризма / Л. М. Дробижева, Е. А. Паин // Социальные и психологические проблемы борьбы с международным терроризмом. – М. : Наука. – С. 39–59.

19. Антонян Ю. М. Почему люди совершают преступления. Причины преступности / Ю. М. Антонян. – М. : ИД “Камерон”. 2006. – 304 с.

В статье освещаются особенности детерминации террористической преступности.

The article highlights the particular determination of the terrorist crime.

Стаття надійшла до редакції журналу 12 квітня 2012 року.